"التنتاۋدا" "بايلىققا" جولىققاندا

(باسى 1 ـ بەتتە)

ئىراق، بۇل جەردەگى كورىنىس 20 جىلدىڭ الدىندا باسقاشا بولاتىن. "شاحتووش" جەلبەگەيىنىڭ ئسان ۇردىسكە ايناڵۋى جورعا بوكەندەردى ۇرلاپ اۋلاۋ، اتكەزشىلىك ەتۋدىڭ ابدەن اسقىنۋىنا اپارىپ سوققان. «كوكشىل» دەگەن كينودا ەلسىز وڭىردە جيەساڭ سوناندا جەنىڭ سوڭعى تامشى قانى اعىپ تاۋسىلعانعا دەيىن ملتىقپەن ۇرلاپ اڭ اۋلاۋشىلارمەن ۇستاسقان اڭگىمەسى سول كەزدەگى جاعدايدىڭ شىنايى قايتا بەينەلەنۋى ەدى.

بيىل 7 ـ ايدىڭ ايىق شەنىندە قورىق باسقارۋ مەكەمەسىنىڭ بەكتۇىن العان سوڭ، انار بۇلت / شينجياڭ گازەتىنىڭ تىلشىلەرى ۇستىرتتىڭ وسى جۇمباعىن جاسىرعان ئتىلسىم اۋماعىن ىشكەرىلەي ارالاپ، تۇيىندە تۇرىپ تىلشىلىك جاساپ، وسى جەردى قورعاۋشىلارمەن جاقتىنان تانىستى. ولار تاريح الدىندا، حالىق الدىندا، ادامزات الدىندا جاۋاپتى بولۋ پەيىلىمەن ادام سيرەك ايىق باساتىن جەردەگى "التنتاۋ" ـــ ۇستىرتتىڭ جان ـ جانۋارلارى، اعاش ـ ئشوبى جانە وزەن ـ كولىن، تاۋ ـ تاسىن كۇزەتۋدە.

جول بويى ساپاردان ەكولوگيانىڭ وزگەرىسىن سەزىندىك

التنتاۋ مەملەكەتتىك جاراتىلىستىق قورىعىن باسقارۋ مەكەمەسى تۇرعان كورلا قالاسىنان اتتانىپ، شعىستى بەتكە الىپ، الدىمەن مەملەكەت جولىمەن ئجۇرىپ، ونان سوڭ تاۋ جولىنا ئتۇسپە، قۇبا ئتۇز، يەن دالانى كەسىپ ئوتىپ، قات ـ قابات تەكسەرۋ پۇنكتتەرىن ارتقا تاستادىق. "قاتاڭ تەكسەرۋ ـ بەكتۇ راسمياتى بولماسا، جولداعى تەكسەرۋ پۇنكتتەرىنەن ئوتۋ مۇلدە مۇمكىن ەمەس"، ـ دەيدى جول سەرىگىمىز، قورىق باسقارۋ مەكەمەسى ۇگت تاربيە ئبولىمىنىڭ باستىعى جاۋ شۇيدۇڭ.

قۇرىلىسى 1983 ـ جىلى باستالعان قورىقتىڭ كولەمى 45 مىڭ شارشى كيلومەتر، شعىس كۇنلۇن تاۋىنىڭ تارماعى چيمانتاع تاۋى مەن ارقا تاۋىنىڭ اراسىنا ورنالاسقان، ورتاڭعى بولىگى تەڭىز دەڭگەيىنەن بيىكتىگى جوعارى، تۇيىق تاۋلى ويپات ـــ قۇمكول ويپاتى بولىپ كەلەتىن بۇل اۋماق سولتۇستىك شيزاڭ ۇستىرتىمەن بىتە قايناسقان. بۇل جەردىڭ تەڭىز دەڭگەيىنەن ورتاشا بيىكتىگى 4580 مەتر، سول اۋماق ىشىندە كۇنلۇن تاۋىنىڭ نەگىزگى شوقىسى، تەڭىز دەڭگەيىنەن 6973 مەتر بيىك مۇزتاۋ شىڭى بوي سوزىپ تۇر. تەك جاعراپيالىق ورنىنان الىپ قاراعاندا، قورىقتى شعىس كۇنلۇن تاۋىمەن اتاۋ اناعۇرلىم ۇيلەسىمدىرەك سياقتى كورىنەدى. ئبىراق، التنتاۋ چيمانتاع تاۋىنىڭ سولتۇستىگىندە، ونىڭ ۇستىنە ونىڭ ات ـ اتاعى دا ۇلكەن بولعاندىقتان، "التنتاۋ" دەپ اتالعان.

چيڭحاي ولكەسىنىڭ ماڭيا قالاسى حۋاتۋگوۋ قالاشعىندا ئبىر ئتۇن تىنىعىپ، رەتتەلىپ، ەرتەسىندە تەڭىز دەڭگەيىنەن 4485 مەتر بيىك امبالاشقان اشۇىنان استىق، اۆتوكولىك جولسىز يەندە بۇرىنعى ماشينالاردىڭ ىزىمەن يرەلەڭدەي العا باستى. "جاۋىن جاۋسا، بۇل ىزدەر سۋعا تولىپ، باتپاق جولدا ئجۇرۋ قيىنعا سوعادى. ال ىزبەن جۇرمەسەڭىز، قۇيعا باتىپ قالۋىڭىز مۇمكىن. سوندىقتان ئار جولى تاۋعا شىققاندا كەمىندە 2 اۆتوموبيل بىرگە جۇرەمىز. الدا ـ جالدا جولدا بىرەر حاۋىپ تۇىلسا، كەز كەلگەن ۋاقىتتا قۇتقارۋعا بولادى"، ـ دەيدى جاۋ شۇيدۇڭ ئتۇسىندىرىپ.

جولى قيىن بولعانىمەن، ەرمەك از ەمەس ەكەن، جابايى حايۋاناتتار ئالسىن ـ ئالى ۇشراسىپ وتىردى. شوفەر ۋاڭ شاۋجۇندى "ەلەكترونداق كارتانىڭ" ئوزى دەرسىز: "قاراڭدار، ساعات ەكىنىڭ باعىتىندا 2 سۇىر تۇر"، "ماڭداي الدىمىزداعى تاۋدىڭ ەتەگىندە ئبىر جابايى قوداس جاتىر"، "اناۋ جوتانىڭ باسىندا ئبىر توپ تاۋ ەشكى ئجۇر"... كەيدە ونىڭ ايتقاندارىنا قۇلاق ئتۇرىپ تىڭداۋعا، مويىنىمىزدى بۇرىپ قاراۋعا دا ۇلگىرە المايى قالدىق. اۆتوكولىكتىڭ الدىنداعى سۇىرىدىڭ قاراسىن كوردىم ـ اۋ دەي بەرگەندە، تاعى ئبىر تيەپت جابايى ەسەگى ارتتا قالىپ جاتتى.

ەسەكباتتى ورتالىق باسقارۋ ـ قورعاۋ پۇنكتىنە جەتكەن سوڭ، ونان ارى شىعىسقا قاراي ئجۇرىپ، كەڭ جازيرا ەسەكباتتى جايلاۋىنا قادام تاستادىق. بۇل جەردە ۇزاق جىلعى كولىكتەردىڭ ىزىنەن قالعان ئبىر "سۇرلەۋ" عانا بار ەكەن، سۇرلەۋ ويلى ـ شۇڭقىرى ايقاسقان، كۇدىرلى، جۇرۋگە قيىن ەكەن، جولدىڭ كەيبىر بولىكتەرىن، اۋەلى، سەل اعىزىپ بۇزىپ كەتىپتى.

"جولدىڭ نەعۇرلىم قيىنداي تۇسكەنى ادام ايانىنىڭ سولعۇرلىم از كەلەتىندىگىن كورسەتەدى، جابايى اڭدار سوندا عانا ەمىن ـ ەركىن ويقاستاپ، جايىراقات ئومىر سۇرە الادى"، ـ دەيدى جاۋ شۇيدۇڭ.

كوك اسپان، اقشا بۇلتتى جايلاۋ ۇستىندە كەنوداعداي كورىنىس جايىلىپ سالا بەردى: ئبىر توپ تيەپت جابايى ەسەگى ماشينامەن جارىسىپ، جەردىڭ شاڭىن اسپانعا كوتەرىپ، كولىكتىڭ الدىنان وتە شعىپ، انادايعا بارىپ جەڭگەن كىسىنىڭ بەينەسىندە قايىرىلا كوز تىكسە؛ ۇيىرىنەن ئبولىنىپ قالعان جالعىز قاسقىر تارتىلىپ قالعان ارناناڭ جاننىندا تۇر ەكەن، سۇرى، سارعىلت ئجۇندى ول بىزبەن ئبىراز كوز ئتۇيىستىرىپ تۇرىپ، ئۇن ـ ئتۇنسىز كەتىپ قالدى؛ جورعا بوكەندەردىڭ ئبىر مۇنشا توبى تولدەرىن ەرتىپ تولدەيتىن جەرلەردەن دامىلدايتىن جەرلەرىنە قاراي كەتىپ بارادى ەكەن، كولىكتىڭ جاقتىداعانىن بايقاپ، از ـ كەم ۋاقىت سەلتيىپ قاراپ تۇرعان سوڭ تولدەرىن ەرتىپ السقا قاراي قاشا جونەلدى؛ جول شەتىندە ەشكىممەن تالاسى جوقتاي ەنجار كورىنگەن جالعىز جابايى قوداس ناعىندا ايرىقشا قاتەرلى بولاتىن كورىنەدى، "ولار ئۇيىردىڭ باسشىلىق بيلىگىنە تالاستا جەڭىلىس تاپقان سوڭ، ۇيىردەن قۋالانعان، ئبىراق ولاردىڭ مەڭىشكتى الاپ تانىمى ەرەكشە كۇشتى كەلەدى، قيتىعنا تيسەڭ، اۆتوكولىكتىڭ ئوزىن اۋدارىپ كەتەدى"، ـ دەيدى جاۋ شۇيدۇڭ.

"حايۋاناتتار قايتا ورالدى". ەسەكباتتى ورتالىق باسقارۋ ـ قورعاۋ پۇنكتىندە 28 جىلدان بەرى قىزمەت ىستەپ كەلە جاتقان تۇرسۇن ساۋىتتىڭ بۇل تۇرالى اسەرى وتە تەرەڭ ەكەن، "بۇرىن سىرتقا شارلاۋعا شىققاندا، الىستان ئبىر اق نوقتا كورىنسە بولدى، ولار ئىزىم ـ قايىم قاشىپ جوعالاتىن. سوڭعى جىلدارى بارلاۋ مۇناراسىنىڭ بيىگىنە شىقساڭىز، قايتا اۋپ بارا جاتقان توپ ـ توپ جورعا بوكەندەردى اپ ـ انىق كورە الاسىز".

بارشا تىرشىلىكتىڭ جاراسىمدى سۇلۋلىعى، ادەمى كوركەمدىگى ادامدى ەلتەدى. "وسناۋ كىرشىكسىز ئوڭىردى ويداعىداي قورعاعاندا عانا، ۇستىرتتىڭ سۇلۋ كەلبەتىن ماڭگى ساقتاۋعا بولادى"، ـ دەيدى جاۋ شۇيدۇڭ.

قاتاڭ قورعاپ، بەلسەندى ناتيجەگە قول جەتكىزدى

ەسەكباتتى ورتالىق باسقارۋ ـ قورعاۋ پۇنكتى بۇل جولعى تۇيىندە تۇرىپ تىلشىلىك جاساۋدا تۇراتىن ئتۇيىنمىز بولدى، قورىقتىڭ شعىس سولتۇستىك جاعىنا ورنالاسقان بۇل جەردىڭ تەڭىز دەڭگەيىنەن بيىكتىگى 3903 مەتر كەلەدى. ورتالىق پۇنكت ئبىر قاتار ئتۇستى بولات تاقتاي ۇيلەردەن قۇرالىپ، ىشكى بولمەلەرى قاراپايىم تۇرىپ جاتاقحانا، جيىن زالى، اس ئۇي جانە ئبىر جۇپىنى جۇىنتۇ بولمەسىنە ايىرىلىپتى. وعان قاراستى فانلۇڭ شڭى، چۋانتوۋ تەكسەرۋ پۇنكتتەرىنىڭ قورعاۋشى قىزمەتكەرلەرى اپتا ساين كەلىپ مۇنشاعا ئتۇسپە تۇرادى ەكەن. قىمىس ەتسە سۋ، توك توقتاپ قالاتىن تەكسەرۋ پۇنكتتەرىندەگىدەي ەمەس، ورتالىق پۇنكت "جۇلدىز دارەجەلى ولشەمگە تولادى" ەكەن.

ورتالىق پۇنكتتەن اتتانىپ كولىكپەن 5 ـــ 6 ساعات جۇرگەن سوڭ، ولشەمدى 2 جۇك قورابىنىڭ كولەمىندەي كوك ئتۇستى بولات تاقتايدان سالىنعان ئۇي ـــ چۋانتوۋ تەكسەرۋ پۇنكتىنە جەتتىك. بۇل دۇنيە جۇزىندەگى تەڭىز دەڭگەيىنەن ەڭ بيىك ئشول ـــ قۇمكول ئشولىنىڭ سولتۇستىك بەتكەيىنىڭ ەتەگىنە ورنالاسپتى، ۇلكەندى ـ كىشىلى قۇم كولدەر مەن جەر استى ەرەكشە گيدرولوگيالىق گەولوگيا سەبەبىنەن قۇم بۇلاق بولىپ قالىپتاسقاندىقتان، تەكسەرۋ پۇنكتى سونىڭ اتىمەن اتالىپتى. سۇلى جەر بولعان سوڭ، بۇل جەردە ماسا ـ شىركەي كوپ بولادى ەكەن، قۇجىناعان ماسا ـ شىركەي ادامنىڭ اشىق قالعان جەرىن تالاۋعا تاپ بەرەدى.

"ئبزدىڭ قىزمەتىمىز جابايى حايۋاناتتاردىڭ ارلى ـ بەرلى قۇيعىتىپ جۇرگەنىن باقىلاۋ، ئبىراق بۇل جەردەن ارى ـ بەرى وتكەن ادامنىڭ قاراسى كورىنسە بولمايدى"، ـ دەدى ئاني اسەن، 54 جاسىنداعى ئاني اسەن مەن 22 جاستاعى ۋاڭىسجان احمەت وسى ارانىڭ قورعاۋشىسى ەكەن.

ئدال وسنداي تەكسەرۋ پۇنكتىنەن قورىق اۋماعىندا جالپى تورتەۋى بار ەكەن، بۇلار ورتالىق پۇنكتتىڭ "شولعىنشىلارى" سىپەتتىنە. تەكسەرۋ پۇنكتتەرى العاشىندا قىس، كۇز 2 ماۋسىمدا عانا اشىلاتىن ماۋسىمدىق پۇنكت تۇيىندەرى عانا بولىپتى، ال قازىر تۇراقتى ئتۇيىن بولىپ ورنالاستىرىلعان.

2 ادام، ئبىر پۇنكت، اۋماقتى ەلسىز ئوڭىر، كۇن ـ ئتۇن دەمەي بورىش ارقالاۋ، جىلدان ـ جىلعا ۇدەي تۇسەتىن قۇلازۋ. ەلسىز اۋماق بۇلايشا سارىلىپ كۇزەتۋگە تۇرا ما؟

"تۇرادى!" دەدى ەسەكباتتى ورتالىق باسقارۋ ـ قورعاۋ پۇنكتىنە ەندى عانا پۇنكت باستىعى بولىپ تاعايىندالىپ كەلگەن لي حۋان، ـ "بۇل قورىق چيڭحاي ـ شيزاي ۇستىرتىنىڭ سولتۇستىك جيەگىنە ورنالاسقان، ەكولوگيالىق ورتاسى ئالسىز دە سەزىمتال، ەلمىز ۇشىن، ئتپىتى بۇكىل الەمنىڭ كليماتى مەن ەكولوگيالىق ورتاسىنىڭ حاۋپسىزدىگى ۇشىن ماڭىزدى نقپالعا يە، سوندىقتان ول توتەنشە وزگەشە قورعاۋعا مۇقتاج. ئبىز 'التنتاۋداعى' 'قويشىلارمىز'".

ئارجاقتىڭ قۇلشىنىسى ارقاسىندا، 2006 ـ جىلدان سوڭ، قورىق ىشىندە جورعا بوكەندى جاسىرىن اۋلاۋ جايتى اۋىزدىقتالعانىمەن، مول كەن بايلىعى ئشنارا ادامدارىدى تاۋەكەلشىلدىك ىستەۋگە باۋرادى. تاياۋدا قورىقتى باسقارۋ مەكەمەسىنىڭ زاڭ اتقارۋ، شارلاۋ ـ قورعاۋ بولىمشە اترەتى بلگەرىندى ـ كەيىندى كەبەك التىندى زاڭسىز ۇرلاپ قازعان ەكى توپ ادامدى قولعا ئتۇسىردى. مۇنان سىرت، ئشنارا جاياۋ جاھانگەزدەر بەكتۇدەن وتپەي قورىققا ئوز بەتىمەن كىرىپ، جابايى حايۋاناتتار دامىلدايتىن جەردى ئبۇلدىردى، ونىڭ تۇدىرعان ەكولوگيالىق زيانى مەجەدەگىدەن الدەقايدا اۋىر بولدى.

ادامزات قيىلىنىڭ جورعا بوكەن سياقتى حايۋاناتتارعا كەدەرگىلىك جاساۋىن ەڭ جوعارى شەكتە ازايتۋ ئۇشىن تاياۋ جىلداردان بەرى قورىق ئار جىلى چيڭحايداعى كوكشىل مەملەكەتتىك تابيعي قورىعىمەن، شيزاڭداعى چياڭتاڭ مەملەكەتتىك تابيعي قورىعىمەن بىرلەسپە، "قوناقتاردى قابىلداماۋ بۇيىرىعىن" جاريالاپ: قورىق ساياحات، ەكسپەدەتسيا، زاڭسىز كەسپ ئوتۋ سياقتى قيىلداردى شەكتەدى. سونىمەن بىرگە قورىق قىزمەتكەرلەرى جورعا بوكەن ئوسپ ـ ونەتىن جەرلەردى جانە دامىلدايتىن جەرلەردى مەرزىم سايىن شارلاپ قورعادى.

جورعا بوكەنگە ئتپىتى دە كوپ تىرشىلىك كەڭىستىگىن جاراتۋ ۇشىن 2008 ـ جىلى قورىق ىشىنە ورنالاسقان چارقىلىق اۋدانى چيمانتاع اۋىلىنىدا 100دىڭ ۇستىندەگى مالشى وتباسى قورىقتىڭ ئارقايسى وڭىرلەرىنەن چارقىلىق اۋدانى ماڭىندا مالشىلاردى وتىرىقتاندىرۋ تۇيىننىنە كوشىپ كەلدى. "كوپشىلىكتىڭ ئبارى جورعا بوكەنىنىڭ قۇندىلىعىن ابدەن بىلەدى. كىر جۋىپ كىندىك كەسكەن جەرلەرىنەن كوشكەن بولسادا، ۇكىمەت قامداعان ئۇي، ەگىنجاي، ەمدەۋ، وقۋ سياقتى شارت ـ جاعدايلارى بۇرىنعىمەن سالىستىرعاندا كوپ جاقسى بولدى"، ـ دەدى چيمانتاع اۋىلىنىڭ باستىعى ئيۇسۇپ ئامار.

"ئبىر جاعىنان، جورعا بوكەنىنىڭ تىرشىلىگى ادەت ەرەكشەلىگى، سانى سياقتىلاردى ئۇرتىس علمي قاداعالاسا، ەندى ئبىر جاعىنان، ولاردىڭ ۇيىرگە ئتۇسۋ، تولدەۋ كەزىندە سىرتتىڭ مازالاۋدىنا ۇشىراماۋىن قورعادى". قورىق باسقارۋ مەكەمەسى قورعاۋ، باسقارۋ ئبولىمىنىڭ باستىعى ۇتۇناسىن بىلاي دەدى: 3 ۇلكەن قورىق زاڭسىز جاسىرىن اۋلاۋ، زاڭسىز كەن قازۋ، زاڭسىز كەسپ ئوتۋ ەرەكتىنە بىرلەسپە قاتاڭ سوققى بەرىپ، ئۇستىرتتىڭ ەكولوگيالىق ورتاسى مەن جابايى حايۋاناتتاردىڭ كەدەرگىگە ۇشىراماۋىن ەڭ جوعارى دەڭگەيدە قورعادى؛ "تۇگەلدەي جاۋىپ، تاباندا شاعىپ، ەكولوگيانى تەز ارادا قالپىنا كەلتىرۋ" تالابى بويىنشا، ۇكىمەتكە سايكەسىپ، كەن كاسىپورىندارىنىڭ ەكولوگيانى قالپىنا كەلتىرۋىن، جونگە سالۋىن ورناداپ، قورىق ەكولوگياسىن كورنەكتى جاقسارتتى.

"مەن بىىلعى علمي زەرتتەۋ قيىلىنا ەندى عانا قاتىناسىپ بولدىم، قورىقتاعى جورعا بوكەنىنىڭ ەڭ كوپ تولدەگەن جەرىندەگى سانى 35 مىڭعا جەتتى. جورعا بوكەن چيڭحاي ـ شيزاڭ ۇستىرتىنىڭ ەكولوگيالىق جۇيەسىندەگى سەركە ئتۇر، سانىنىڭ كوبەيۋى دە قورىقتىڭ قورعاۋ، باسقارۋ تابىسىن اڭعارتادى"، ـ دەدى قورىق باسقارۋ مەكەمەسى ۇستىرتتىڭ ەكولوگيالىق ورتاسى مەن جاراتىلىستى قورعاۋدى زەرتتەۋ كەڭىسىنىڭ ورىنباسار مەڭگەرۋشىسى شۇي دۇڭحۋا.

"ئبز بۇل ارانىڭ جابايى حايۋاناتتارىن ويداعىداي قورعاپ، ەكولوگياسى جاراسىمدى، بار الاپتا جانۋارلار تىرشىلىك ەتكەن قورىقتى ۇرپاقتارعا تاپسىرۋىمىز كەرەك"، ـ دەدى لي حۋان.

ۋاقىتتى سەرت ەتىپ، جان ـ جانۋارلاردى قورعادى

"ەكولوگيالىق ورتانى قورعاۋ جولىندا بۇگىنگى بۇىن بىزدەر قۇلشىنۋىمىز كەرەك"، پارتيا 19 ـ قۇرىلتايىنىڭ بايانداماسىندا وسى ەكپىندى سەرت وسى قورىقتا قۇلشىنا امالياتتا ايگىلەندى.

ەسەكباتتى ورتالىق باسقارۋ ـ قورعاۋ پۇنكتى اسحاناسىنىڭ قابىرعاسىنا: "وتتەگى تاپشى بولعانمەن، ۇستىرتتە رۇحىمىز اسقاق" دەگەن قىزىل ئتۇستى ۇلكەن ئارپ جاپسىرىلعان.

ۇستىرتتە وتتەگى جەتىسپەۋى قاندداي كەشىر مە؟

بەيجيڭ ورمان شارۋاشىلىعى داشۋەسىنىڭ دوتسەنتى ۋاڭ نان مەن قورىق باسقارۋ مەكەمەسى ۇستىرتتىڭ ەكولوگيالىق ورتاسى مەن جاراتىلىستى قورعاۋدى زەرتتەۋ كەڭىسىنىڭ ورىنباسار مەڭگەرۋشىسى شۇي جۇنچۋانعا بىلەسپە چيمانتاع تاۋدىنا بارىپ علمي زەرتتەۋ جۇرگىزگەن كەزىمىزدە ەستەن كەتپەس ەستەمەلەردى قالدىردىق.

ورگە قاراي جۇرگەندە سويلەگەندەگى قاپەلىمدە ئسوز قارقىنى باياۋلاپ، دىبىس باسەيىپ، قول ـ ايىق ارەكەتى "0.5" بەيسۋ" تومەندەيدى ەكەن. كۇن بىرتىندەپ قاراۋىتىپ، تاۋ جەلى ىزىڭداپ، تىنىس الۋ بارعان سايىن قيىنداپ، ئار قادامدى زورعا باسىپ، ئاربىر تىنىستى زورعا الىپ، كوكىرەگىڭنەن جۇتقىنشاعىڭا دەيىن وت جانعانداي كۇي كەشەسىڭ. تالاي رەت جەرگە جاتا قالىپ دەمالعىمىز كەلدى، مىڭ ئبىر ماشاقاتپەن تاۋ توبەسىنە ورمەلەپ شىققان كەزىمىزدە، ەكى مامان الدەقاشان علمي زەرتتەۋ اسپاپتارىن ورنالاستىرۋمەن قاربالاستاپ جاتىپتى.

قورىقتىڭ شانشىلما شىڭ، قاتەرلى تاۋلارىندا، ئشول جازيرا، كولدەرىندە، ۇستىرتتەگى جايىلمدا زەرتتەۋ قىزمەتكەرلەرىنىڭ ايىق ئزى قالعان. دەنە قىزمەتىن ۇستىرتتەگى وتتەگى جەتىسپەيتىن ورتاعا بىرتىندەپ ۇيلەستىرۋ ئاربىر قورىق قورعاۋشىنىڭ "مىندەتتى ساباعىنا" اينالدى.

وتتەگى جەتىسپەۋىن جەڭىسەڭ، تاعى تۇرمىستاعى قولايسىزدىققا توتەپ بەرۋىڭ كەرەك. وڭاي ئشريتىن جاسىل جاپىراقتى كوكونىستەردى ساقتاۋ ۇشىن عاني مەن ۋاڭىسجان تەكسەرۋ پۇنكتىنىڭ جانىنان قاراپايىم كوكونىس ۇرا قازدى. قاقپاقتى اشپ، تومەنگە قاراي 5 ـــ 6 باسپالداق باسىپ، ارالعى شاماماڭ 1.8 شارشى مەتر كەلەتىن ۇلكەندىكتەگى كشى ۇڭگىرگە جەتەسىڭ. ۇڭگىردىڭ باس جاعىنا كوكونىس شارباعى ئلىنىپتى، ىشىنە 2 جازدىق بايساي، بىرنەشە قيار، 2 اشتى بۇرىش سالىنىپتى. ۇڭگىردىڭ ئتۇبى تولى سۋ، قۇم تاۋدىڭ جانىنداعى بۇلاق كوزىنەن شىعىپتى.

24 جاستاعى چي بين 7 ـ ايدا 103 ـ كوپىربا سى تەكسەرۋ پۇنكتىنە كەلىپ قىزمەت ىستەگەن. ول جونىنەن العاندا قورىققا كىرۋ بەينە "العاشقى قوعامعا" كىرگەندەي: "جاپالى ەكەنىن بىلگەنىمەن، وسىنشاما جاپالى ەكەنىن ويلاماعان ەدىم. سىرتقى الەمەن بايلانىس جاسايتىن ينتەرنەت سيگنالى جوق، الەمنەن تىسقارى وقشاۋ ارال" سياقتى، قورىقتىڭ بۇكىل وڭىرىندە تەك ورتالىق پۇنكتتىڭ ماڭىندا عانا تۇراقسىز 2G سيگنالى بار، ۇزدىك ـ سوزدىق تەلەفون قابىلداۋعا، تەلەفون بەرۋگە بولادى.

"وتتەگى جەتىسپەۋدەن سىرت، قورىق قىزمەتكەرلەرى جونىنەن العاندا، ەڭ زور سىنىسايىس زەرىگۋشىلىك، ەڭ قۇندى رۋح زەرىگۋشىلىكتى جەڭۋ"، لي حۋان بىلاي دەدى: قورىقتا قازىر 9 تەكسەرۋ پۇنكتى بار، 31 باسقارۋ ـ قورعاۋ قىزمەتكەرى باسقارۋ ـ قورعاۋ، قاداعالاۋ، تاۋ شارلاۋعا جاۋاپتى.

"جاراتىلىستىق قورىقتى ايىرۋ كەدەرگىگە ۇشىرامايتىن تابيعي تازا الاپتى ساقتاپ قالىپ، ادامنىڭ ەكولوگيالىق ورتامەن جاراسىمدى بىرگە ئوتۋىن جۇزەگە اسىرۋ، 'تىرشىلىك ورتاق تۇلعاسىن' قالىپتاستىرۋ ۇشىن. ئبزدىڭ قىزمەت جاۋاپكەرشىلىگىمىز بارلىق زاڭسىز ارەكەتتەردى الاستاپ، ئبىر جاقتىڭ سۋ ـ توپىراعىن ويداعىداي قورعاۋ". الدەقاشان زەينەتكە شىققان قورىق باسقارۋ مەكەمەسىنىڭ بۇرىنعى ورىنباسار باسىنعى جاڭ حۇيبين قورىقتىڭ ئبرىنشى ۇرپاق قورعاۋشىسى، "ەكولوگيالىق وركەنيەت قۇرىلىسى ـــ بۇگىنگە ەڭبەك، ەرتەڭگە يگىلىك. وسىنداعى ئاربىر تىرشىلىك يەسىن ئۇن ـ ئتۇنسىز ويداعىداي قورعاپ، وسىنداعى ەكولوگيالىق ورتانى ويداعىداي قورعاۋ ئبزدىڭ مەملەكەتكە، اۋەلى، دۇنيە جۇزىنە قوسقان ۇلەسىمىز".

"پارتيا 18 ـ قۇرىلتايىنان بەرى قورشاعان ورتانى قورعاۋدىڭ ئتۇرلى زاڭدارى، زاڭ ەرەجەلەرى بىرتىندەپ كەمەلدەنىپ، ئبزدىڭ باسقارۋ ـ قورعاۋ قىزمەتىن ويداعىداي ىستەۋدەگى "ارقا سۇيەرىمىز" بارعان سايىن نىعايدى. مۇنان سىرت، ۇشقىش ايپارات، قولعا ۇستايتىن جاسادى سەرىك تەلەفونى، سىمسىز باقىلاۋ ـ مەڭگەرۋ، ينفرا قىزىل ساۋلەلى سۋرەت تۇسىرگىش سياقتى علىم ـ تەحنيكا شارالارى بارعان سايىن كوبەيىپ، قورىقتىڭ قىزمەتى مەن تۇرمىسىنا بارىنشا كوپ ەنىپ، ەڭ تاماشا قامتاماسىزدىققا ايالدى"، ـ دەدى جاۋ شۇيدۇڭ تىلشىگە.

ۇستىرت ەكولوگيالىق ورتاسىنىڭ "جاۋىن ـ شاشىن كورسەتكىشى" اتالعان ۇش تامىرلى پارناس ئشوبى تاياۋدا التنتاۋ مەملەكەتتىك تابيعي قورىعىندا علمي زەرتتەۋ ۇيىرمەسى جاعىنان العاش رەت بايقالدى. مۇنداي وسىمدىكتىڭ بايقالۋى جەرگىلىكتى ورىنىنىڭ ەكولوگيالىق ورتاسىنىڭ جاقسى بەتالىسقا قاراي دامىعاندىعىنىڭ ايعاعى.

الەمدەگى ئاربىر جان يەسى ئۇزىنىڭ جاراسىمدىلىعىمەن تۇىندايدى، ئۇزىنىڭ ناريمەن ەسەيىپ ـ ەرجەتەدى. "التنتاۋدىڭ" "بايلىعى" جورعا بوكەن، ۇش تامىرلى پارناس ئشوپ، ونان دا ماڭىزدىسى، وسىنداعى ئاربىر قورعاۋشى.

ورگانيزمدەردىڭ الۋان تۇرلىلىگى ادامزاتتىڭ ئومىر ئسۇرۋى مەن دامۋىنداعى ارقا سۇيەيتىن ماڭىزدى نەگىز، جان يەسى جاراسىمدى بولعان كورىكتى دۇنيە ئجۇزىن بىرگە قۇرۋ ادامزاتتىڭ ىرىس ـ قۇتىنا قاتىستى. التنتاۋ مەملەكەتتىك جاراتىلىستىق قورىعىندا تۇىلعان ىستەردىڭ بارلىعى وسىنى ايگىلەپ تۇرعانداي.

(باسى 1 ـ بەتتە)

كاسپ سالاسىنىڭ كولەمىن جانە بازاردىعى باسەكەلىك قۋاتىن جوعارىلاتىپ، كاسىپورىندارداڭ جاسىل تەحنيكادان پايدالانۋىن قولداپ، ەنەرگيانىڭ ونىمدىلىك دەڭگەيىن جوعارىلاتادى. سونىمەن بىرگە، ەنەرگيا قۇرىلىمىن ساپالىلاندىرىپ، تازا دا تومەن كومىرتەكتى، حاۋىپسىز دە جوعارى ئونىمدى ەنەرگيا جۇيەسىن جەدەل قۇرادى. قاتىناس ـ تاسىمال قۇرىلىمىن رەتتەپ، رايونىمىزدىڭ كەشەندى، ستەرەولىدى قاتىناس تورىن جەدەل قۇرىپ، ئتۇرلى تاسىمالداۋ تاسىلدەرىنىڭ سالىستىرمالى باسىمدىعى مەن جينىتىق ونىمدىلىگىن تولىق ساۋلەلەندىرەدى.

ئتۇيىندى سالالاردا ەنەرگيانى ۇنەمدەپ، ىعىستىرۋدى ازايتۋ جاعىندا، اۆتونوميالى رايون ونەركاسىپ، قاتىناس، قۇرىلىس، الەۋمەتتىك قۇرىلىم، ساۋدا اينالىمى، اۋىل ـ قىستاق، اۋىل شارۋاشىلىعى سالالارىندا ەنەرگيانى ۇنەمدەپ، ىعىستىرۋدى ازايتۋدى كۇشەيتەدى. مۇنىڭ ىشىندە، ونەركاسىپ سالاسىندا اۆتونوميالى رايوننىڭ 5 ـ توپتاعى جاسىل جاساۋ جۇيەسى قۇرىلىسىندا ۇلگى كورسەتۋ قىزمەتىن ۇيىمداستىرىپ ورىستەتىپ، ونەركاسىپ سالاسىندا ەنەرگيا پايدالاناتىن ئتۇيىندى كاسىپورىنداردىڭ "13 ـ بەسجىلدىقتاعى" ەنەرگيا پايدالانۋ ەسەبىن تەكسەرۋ جانە "14 ـ بەسجىلدىقتاعى" ەنەرگيا ۇنەمدەۋ جوباسىن جاساۋدى باستاپ، 5 ـ توپتاعى ايناليالى ەكونوميكا سىناق ئتۇينى سياقتىلاردى ورىستەتەدى. قۇرىلىس سالاسىندا، تۇتاس رايوندىق جاڭادان سالىنعان تۇرعىن ۇي قۇرىلىسىندا 75% ەنەرگيا ۇنەمدەۋ ولشەمىن جاپىاي اتقارادى، الەۋمەتتىك قۇرىلىستا 65% ەنەرگيا ۇنەمدەۋ ولشەمىن جاپىاي اتقارادى. قاتىناس سالاسىندا قاتىناس نەگىزدىك قۇرىلعىلارىنىڭ جاسىل دامۋ دەڭگەيىن ئتۇيىندى تۇرده جوعارىلاتىپ، جاسىل تاس جولدى بەلسەنە تۇلعالاپ، ەنەرگيا ۇنەمدەيتىن، قورشاعان ورتانى قورعايتىن وزىق تەحنيكالار مەن ونىمدەردى جالپىلاستىرادى. دىزەلدى جۇك اۆتوكولىكتەرىنىڭ لاستانۋدان ساقتانۋ جانە جونگە سالۋدان قامال الۋ شايقاسىن تەرەڭدەتىپ، جاڭا ەنەرگيالى جانە تازا ەنەرگيالى اۆتوكولىكتەردى جالپىلاستىرادى.

بۇدان كەيىن، رايونىمىز ەنەرگيا ۇنەمدەۋ جاڭاشا